

Л. В. Чміль, Л. Ф. Шепель

**НОВІ ДАНІ ПРО НЕВІДОМІ ФАЯНСОВІ ЗАВОДИ ХІХ ст.
НА ПРАВОБЕРЕЖНОМУ ПОЛІССІ: УРИВКИ З ПРАЦІ
О. П. ОГЛОБЛИНА «ПРОМИСЛОВІСТЬ ПРАВОБЕРЕЖНОГО
ПОЛІССЯ В МИНУЛОМУ І СУЧАСНОМУ
(науковий звіт експедиції за 1932 р.)»**

Стаття містить коротку інформацію про експедицію 1932 р., що вивчала давню та сучасну промисловість Київського та Житомирського Полісся. Вона діяла у складі співробітників Всеукраїнського історичного музею ім. Т. Шевченка під керівництвом О. Оглоблина. В статті наводиться коротка характеристика звіту експедиції, що зберігається в архівах Інституту історії України, Інституту археології України та в Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України. Також наводяться витяги зі звіту стосовно двох невідомих раніше фаянсових заводів початку ХІХ ст. в селах Заруддя та Пінязевичі, розташованих в нижній течії р. Ірші, один з яких належав Браницьким.

Ключові слова: О. П. Оглоблин, Правобережне Полісся, фаянсова фабрика, ХІХ ст., с. Заруддя, с. Пінязевичі, Браницькі

Пропонуємо увазі читача уривки із нещодавно віднайденого документа щодо двох невідомих раніше фаянсових заводів. Цей документ — чорновик звіту Олександра Оглоблина¹ про експедицію 1932 р. по обстеженню промисловості Правобережного Полісся². Він деякий час знаходився в спецфонді Інституту історії України НАНУ, а на початку 1990-х рр. був переданий до архіву цього інституту. Та-

кож у Науковому архіві Інституту археології зберігається короткий чистовий звіт цієї експедиції. Вперше інформацію про нього оприлюднив І. Верба в своїй монографії, присвяченій О. Оглоблину, а також у докторській дисертації та кількох статтях (1995, с. 95; 1999, с. 31—32; 2000, с. 12, 30). Проаналізувала його В. Світлична в своїй кандидатській дисертації серед інших економічних робіт О. Оглоблина (2003). Але сам документ тоді надрукований не був і залишився непоміченим серед широкого загалу науковців, передусім тих, хто займається матеріальною культурою нового часу (археологів, етнологів, мистецтвознавців тощо).

Експедиція на Полісся була організована О. Оглоблиним в 1932 р. Він тоді працював у Всеукраїнському історичному музеї ім. Шевченка, де очолював відділ феодалізму (Верба 1995, с. 95). Поштовхом до експедиції послужила ініціатива М. Горького, ухвалена ЦК ВКПб 10.10.1931 про вивчення історії фабрик і заводів СРСР (Оглоблін 1932, арк. 14—15). Як пише сам вчений в своїй автобіографії: «За страшною пам'яті 1930-их років годі й думати було про дослідження історії українського господарства. Над цією ділянкою нависло грізне «табу». Але з'явилася деяка можливість історично-економічних студій під плащиком заініційованої Максимом Горьким у всесоюзному масштабі історії фабрик і заводів, або ж, ще краще, у зв'язку з урядовим гаслом про допомогу історичній науці для потреб народного господарства. Розшуки нових родовищ корисних копалин і зокрема тих, що колись використані були для промислових потреб (отже, треба було шукати відповідних архівних джерел), дали добру нагоду історикам-економістам попрацювати в цій царині. <...>

1. У 1942 р. вчений змінив написання свого прізвища з «Оглобліна» на «Оглоблина» під впливом аргументів І. Огієнка (Верба 2000, с. 24). Про творчий шлях і складну долю історика є значний науковий доробок вчених з України та діаспори див., напр.: Верба, 1999, 2000; ред. Винар 1995.
2. Користуючись нагодою, хочемо висловити подяку пров. наук. співроб. Інституту Історії України НАНУ, к. і. н. Оксані Юрковій за надану інформацію про цей документ.

© Л. В. ЧМІЛЬ, Л. Ф. ШЕПЕЛЬ, 2018

Рис. 1. Польова група в дорозі (Звіт... 1932, арк. 13)

Взагалі мене цікавила історія промисловості Правобережного Полісся, як певного історично-економічного району, на ґрунті вивчення історії поодиноких промислових галузей. Так з'явилася в мене думка перевести комплексне дослідження проблеми Правобережного Полісся в його історично-промисловому розвитку. <...> час для польових дослідів Поліської експедиції ВУАН і Всеукраїнського Історичного Музею в Києві, яку я організував 1932 року і якою керував, був надто обмежений і, будь-що-будь, мало сприятливий, а умовини праці були досить важкі, навіть небезпечні» (Оглоблін 1995, с. 13—14).

Незважаючи на такі обставини, експедицію все ж було організовано. Крім керівника О. Оглоблина вона складалася з шести наукових співробітників та аспірантів Всеукраїнського історичного музею (Б. К. Пилипенко¹ — керівник польової групи, І. В. Бондар, Ф. І. Демидчук, Я. К. Граніт, Ф. Я. Кольченко, М. П. Галущенко) та аспіранта-геолога із Інституту геології Г. А. Білецького (Оглоблін 1932, арк. 466) (рис. 1). Підготовча робота розпочалася в кінці 1931 р. і полягала у зборі архівного матеріалу (в архівах Києва, Москви, Ленінграда, Житомира та ін.), а також анкетних даних щодо промислових підприємств краю. На підставі зібраних відомостей був розроблений маршрут експедиції (Оглоблін 1932, арк. 17—18). Хоча основним предметом зацікавленень вченого була металургія, обстежувалися також інші

галузі промисловості XVII—XIX ст., зокрема гутництво та фарфоро-фаянсове виробництво. Крім того, збиралися етнографічні, архівні, археологічні, речові матеріали (інструменти, устаткування, продукція підприємств), зразки сировини.

Польова робота тривала в липні—вересні 1932 р. Усього було зроблено 4 рейди на північну Київщину та Житомирщину (і частково нинішню Хмельниччину): I — Бородянський, Іванківський та Димерський (зараз Вишгородський) р-ни, де було обстежено 26 пунктів; II — Бородянський, Малинський, Володарський (зараз Хорошівський), частково Радомишльський, колишні Розважівський та Потіївський р-ни, де було обстежено 58 пунктів, і об'єднаний III—IV рейд — Житомирський, Чуднівський, Баранівський, Полонський, Славутський, Чорнобильський, Хабенський (зараз Поліський), колишні Троянівський та Барашівський р-ни, де обстежено 26 пунктів. Крім того, були окремі виїзди до Малинського р-ну та Коростишева (Оглоблін 1932, арк. 18—19) (рис. 1). Всього було відвідано 112 пунктів, де обстежено 119 колишніх і діючих промислових об'єктів: 64 рудні, 42 фарфоро-фаянсових заводи і склоробні гуті, кілька суконних підприємств і папірень. Зроблено 359 креслень і фото, придбано 475 експонатів та 120 зразків корисних копалин (Звіт... 1932, арк. 31). Більшість матеріалів (речові, негативи) було передано до Всеукраїнського історичного музею, архівні — до тодішнього Київського центрального архіву давніх актів (зараз ЦДАК України), а документальні матеріали, зокрема, щоденник і звіт — до Інституту історії матеріальної культури на тимчасове зберігання (Оглоблін 1932, арк. 17—25). Сам

1. Наступного, 1933 р. Б. К. Пилипенко був репресований і під тортурами «ззнався», що Поліська експедиція збирала по селах антирадянський матеріал (Верба 1999, с. 218—219).

О. Оглоблин зазначав, що вони знаходилися там ще 1943 р. (1995, с. 37). Зараз в Науковому архіві Інституту археології є лише короткий чистовий звіт цієї експедиції, що зберігається у фонді ПМК в матеріалах Поліської експедиції 1936 р. Ця остання була організована також на пропозицію О. Оглоблина: «Куди більший інтерес, а навіть велике захоплення викликала в мене історично-археологічна праця, якою мені довелося зайнятися в 1930-их роках, в Інституті історії матеріальної культури АН УССР. Я працював там у Відділі історії техніки (1935—1937) над своєю давньою темою — історією залізорудної промисловості Правобережного Полісся. Маючи безпосередній контакт з Археологічним відділом Інституту, я був у курсі його дослідів і польових експедицій. Мені спало на думку поставити питання про застосування археологічної методи для дослідження пам'яток т. зв. "пізньо-февдальної" доби (себто XVI—XVIII стол.), зокрема численних рудниць (і гутиш), які тоді мене цікавили. Колеги-археологи поставилися до цієї думки трохи скептично, але все ж погодились спробувати. <...> На мою пропозицію вирішено було зорганізувати влітку 1936 року археологічні дослідження на Коростишівщині, водночас на городищі княжої доби в с. Городську й на місцях старої рудні XVI—XVIII стол. і доменного заводу кінця XVIII — початку XIX стол. в д. Рудні-Городецькій та в її околиці» (Оглоблин 1995, с. 30—31). Номінально експедицію очолив В. П. Телічко, проте керував основними роботами О. Оглоблин (Верба 1999, с. 228). Саме серед матеріалів цієї другої експедиції зберігається і звіт 1932 р. Він містить ті ж загальні дані, що і чорновик звіту із архіву Інституту історії, але тут немає описів кожного села і підприємства. На відміну від першого документу на майже 500 сторінках, цей має всього 41 сторінку. Зате в ньому є карта маршруту експедиції (рис. 2) та 12 фотографій (Звіт... 1932).

Розрізнені матеріали цієї експедиції також зберігаються в ЦДАВО України, у фонді О. Оглоблина № 3561. Зокрема, інтерес становлять фрагменти щоденників експедиції 1932 р., що містять замальовки речей і споруд та, що найважливіше, детальні окомірні топоплани обстежених пам'яток, які дозволяють локалізувати останні на місцевості (Документи... 1932, ч. I—III). Там же є і чорновик та уривки звіту експедиції (Науковий... 1932—1935). Загалом цей фонд містить велику кількість інформації, що потребує в подальшому детального опрацювання, систематизації та впорядкування.

Матеріали експедиції 1932 р. тоді ж готувалися до друку в повному обсязі. Також, очевидно на їх основі, О. Оглоблиним було написано кілька праць, з яких опубліковано лише незначну частину. Більшість із написаного залишилося в рукописах, повний список цих

неопублікованих праць подає Л. Винар (1995, с. 400, № 21—29). Серед них є кілька, що стосуються фарфоро-фаянсового та склоробного виробництва.

- Праці Поліської історично-економічної експедиції ВУАН і Всеукраїнського Історичного Музею в Києві р. 1932 (редакція і коментар), 1933 р.
- Промисловість Правобережного Полісся в минулому і в сучасному (вступна стаття до Праць Поліської експедиції 1932 року), 1933 р.
- Промисловість Правобережного Полісся XVI—XX ст. (історичні нариси підприємств залізорудної, скляної, порцеляно-фаянсової, текстильної, паперової й мідно-ливарної промисловості, обстежених Поліською експедицією 1932 року), 1933 р.
- Скляна промисловість Правобережної України XVI—XX ст. (історично-економічний нарис), 1934 р.
- Порцеляно-фаянсова промисловість Правобережної України XVIII—XX ст. (історично-економічний нарис), 1934 р.

Частина цих робіт у вигляді рукописів та чернеток знаходиться в уже згаданому фонді № 3561 у ЦДАВО України (Праця... вип. III; Праця... 1932 та ін.). Ці матеріали також потребують опрацювання і систематизації. Не виключено також, що праці О. Оглоблина зберігаються в архівах української діаспори в США і, можливо, колись будуть надруковані.

Загалом із усіх відомих на сьогодні матеріалів експедиції 1932 р. пропонується звіт є найбільш повним і цілісним варіантом. Він має вступну статтю, опис підготовчої роботи, кілька додатків¹. Основний текст складається з трьох структурних частин: 1) уривки зі щоденника польової групи, 2) примітки, 3) праця О. Оглоблина «Нариси з історії фабрик та заводів Правобережного Полісся». Щоденник польової групи також має дві структурні частини. Перша — це послідовний опис обстежених сіл по маршруту експедиції. Друга частина — зібрані матеріали (спогади старожилів, статистичні дані по діючих підприємствах тощо), розділені по профілю підприємств — рудні, гуті, керамічна промисловість тощо. Можливо, що сам щоденник писали інші учасники експедиції, а О. Оглоблин його лише редагував. Особливий інтерес представляє третя частина — Нариси, написані самим О. Оглоблиним. Вони діляться на такі ж підрозділи, як і друга частина щоденника, і подають архівний матеріал по кожному промисловому об'єкту.

1. Можливо, первісно вони були розміщені в децю іншому порядку, наприклад, підготовча робота була описана після вступу на початку звіту. Але зараз вона розміщена в кінці відповідно до архівної нумерації аркушів.

МАРШРУШ 1932 р.

ГОЛОВНОЇ ТРУПИ ЕКСПЕДИЦІЇ ДЛЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРИЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ

I Рейс. 14-VII - 25-VII

Київ - 1. ст. Клавдієво, 2 м. Богоданка, 3 с. Бабинці, 4 х. Золотий Майдан, 5 с. Лубянка, 6 с. Феліціялівка, 7 с. Рудня Шиденська, 8 с. Берестанка, 9 с. Шибенне, 10 х. Красн. Річ, 11 с. Оцтпель, 12 м. Іванків, 13 с. Р. Пальська, 14 с. Р. Штильська, 15 с. Феневичі, 16 с. Штилі, 17 х. Раківка, 18 с. Тутта-Каптанська, 19 с. Рудня Димівська, 20 с. Вахівка, 21 с. Мануїлівська, 22 м. Димів, 23 с. Литвинівка, 24 с. Демидово, 25 с. Глібівка, 26 с. Р. Пологицька, 27 с. Ясногородка - Київ.

II Рейс. 1-VIII - 16-VIII

Київ - 28 ст. Митрець, 29 х. Рудницький, 30 с. Пасківська, 31 с. Пасківка, - 32 с. Р. Верх. Михайлівська, 33 с. Р. Ниж. Михайлівська, 34 с. Козуби, 35 с. Михайлівська, 36 с. Макашевичі, 37 с. Р. Бухпільська, 38 с. Бува, 39 ст. Ірша, 40 с. Стаєва, 41 с. Забудів, 42 х. Фабрика, 43 с. Білий Брід, 44 с. Р. Ялівська, 45 с. Ялівка, 46 с. П'янаківка, 47 с. Золотий Майдан, 48 с. ст. Р. Візня з х. Антошовиш, 49 с. Нов. Р. Візня, 50 с. Борсівка, 51 м. Малин, 52 х. Рудня, 53 х. Гамаїва, 54 с. Тутка, 55 с. Топовичі, 56 с. Тутта, 57 с. Зарубля, 58 с. Бєрківка, 59 с. Тутта Юстинівка, 60 с. Р. Сидівська, 61 с. Бучки з Р. Бичківською, 62 с. Тутта Добрянська, 63 с. Рудня-Камень, 64 с. Нов. Бобрик з Р. ст. Бобрик, 65 с. Р. Тутка, 66 с. Р. Фасова, 67 с. Р. Шершнівська, 68 с. - Шершні, 69 с. Рудня Топовицька, 70 с. Р. Рухта, 71 с. Стафичі, 72 с. Р. Рованівська, 73 с. Р. Бобова, 74 с. Пуринка, 75 с. Р. Тацківська, 76 с. Тацківка, 77 с. Ягодівка, 78 с. Р. Хростівка з х. Волянщина, 79 с. Р. Шляхова, 80 с. Кітвичі, 81 с. Котівщина, 82 м. Володарська, 83 с. Тутта-Панівська, 84 с. Р. Поповицька, 85 м. Житомир.

Об'єднаний III Рейс. IV. 20-VIII - 1, 10-IX.

м. Житомир - 86 с. Денеші, 87 Тутта Денешівська, 88. Тришурі, 89- с. Фрїсава, 90 с. Нов. Рудня, 91 с. Риска Пів, 92 с. Годиша, 93 с. Рудня Богд., 94 Бортькова Рудня, 95 м. Полонні, 96 м. Понірки, 97 м. Баранівка, 98 м. Коростень, 99 м. Славута, 100 м. Бараші, 101 с. Силони, 102 с. Р. Фасова, 103 м. Хабні, 104 с. Грєзля, 105 с. Рудня, 106 с. Ял. і мал. Ковшинівка, 107 с. Р. Федорівка, 108 с. Р. Ілїтська, 109 с. Р. Візня, 110 с. Терехи, 111 с. Н. Штиль з Соханню, - м. Київ.

догатаєві вїзди.

112 м. Коростинів.

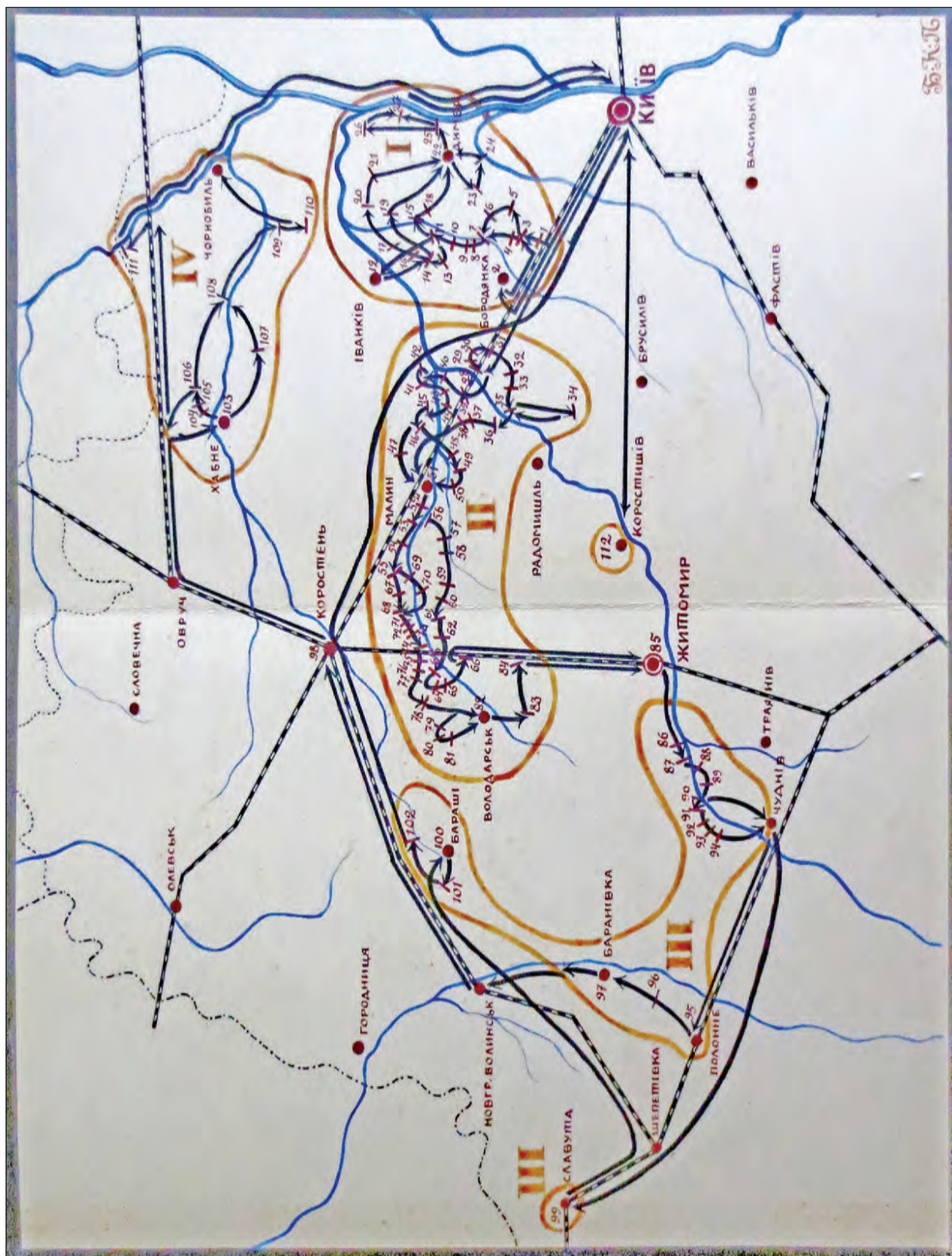

Рис. 2. Маршрут експедиції 1932 р.: 42 — с. Заруддя (уроч. Фабрика), 46 — Пінязевичі (Звіт... 1932, арк. 2)

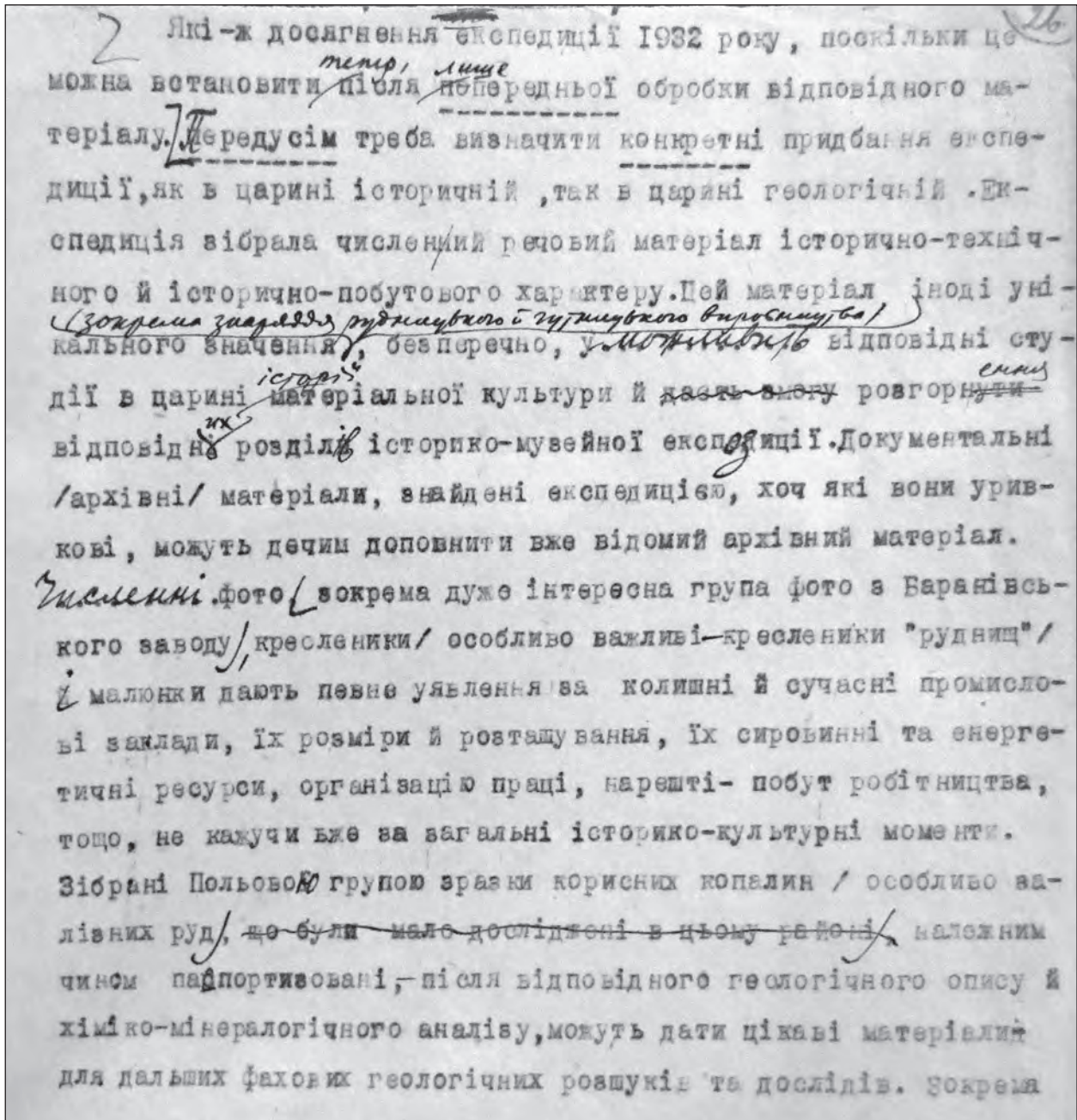

Рис. 3. Аркуш зі звіту експедиції (Оглоблин 1932, арк. 26)

Звіт є машинописом на окремих аркушах формату А4 із численними редакторськими рукописними правками, які значно скорочують текст і пристосовують його до ідеологічних вимог тієї доби (рис. 3). Тому ми подаємо його в первісному вигляді, без правок, за винятком граматичних. Правки враховано тільки в тексті Нарисів, де О. Оглоблин додає нові архівні джерела.

Загалом документ дуже цікавий і цінний для дослідників матеріальної культури нового часу. Не можна не погодитися з його автором, який за радянських часів, перебуваючи в еміграції, був «...глибоко переконаний, що праці українських істориків-економістів 1920-их років залишаються й досі в українській історіогра-

фії безконкурентними і дуже важливими для майбутніх наукових поколінь» (Оглоблин 1995, с. 15). Це саме можна сказати і в наш час. Звіт безумовно потребує повної публікації в майбутньому. А зараз ми пропонуємо лише невеликі витяги з нього, що стосуються досі невідомих фаянсових заводів. Знаходилися вони біля сіл Заруддя (Київська обл.) і Пінязевичі (зараз Українка Житомирської обл.) в нижній течії р. Ірші (ліва притока Тетерева). Відстань між ними становила всього близько 12 км, що, очевидно, вказує на поклади фаянсової глини в цьому районі. Обое були побудовані на початку ХІХ ст. і проіснували недовгий час, через що, мабуть, і не залишили згадок в літературі. Один з них належав Браницьким і пов'язаний

з Дибинецьким фаянсовим заводом, архівні матеріали щодо якого також вперше вводяться до наукового обігу Ольгою Шкільною в цьому збірнику. Тож ці матеріали мають суттєво поповнити наші знання як про фаянсову галузь промисловості в Україні у XIX ст., так і про господарство Браницьких на Київщині.

УРИВКИ З ПРАЦІ О. П. ОГЛОБ- ЛИНА «ПРОМИСЛОВІСТЬ ПРАВО- БЕРЕЖНОГО ПОЛІССЯ В МИНУЛОМУ І СУЧАСНОМУ (науковий звіт експедиції за 1932 р.)»

ЩОДЕННИК ПОЛЬОВОЇ ГРУПИ

Арк. 76. с. Стасева; с. Заруддя.

Зранку потягом вирушили на ст. Іршу, звідки пішли на с. Заруддя. По дорозі в лісі — струмки й болота червоної води із «ржавим» напливом.

С. Стасева — невелика оселя, подібно до старих рудницьких поселень — розтягнена впродовж однієї вулиці по шляху із с. Заруддя на с. Білий Беріг.

Людей, що пам'ятали, або знали перекази за рудню — не знайшли, дарма, що с. Стасева заселене за старих часів виключно рудниками і сама рудня звалась «Стасевою».

Руднище на острові під самим Заруддем. Вода прорвала греблю, від якої залишилися тільки палі да рештки скрині. Новий водяний млин — стоїть. Все руднище — в ямах від забраного жужелю.¹ Тільки в центрі продовгастого острова зберіглась ще велика купа жужелю, висотиною до 2-х метрів, кругляста, діам. 30—40 метрів. Ця купа допомагає проєкційно визначити місце будови самої рудні, в пов'язанні з рештками старих, перебитих палів в характерній затоці.

В с. Заруддї пощастило знайти діда Грицька Прокопенка, єдину людину, що знає за промислове минуле оселі. Але про рудню і він нічого не міг розповісти, посилаючись на те, що це підприємство «стасевське». І його батько нічого за рудню не пам'ятав і тільки згадував, що на «кузні» «робили водою», показував руднище на місці сучасного млина і гадав, що руду брали на «Глинищу», яке урочисько зветься також і «на руді».

Арк. 77. Проте дід подав досить цікаві відомості за «флянцову» фабрику, сам супроводив нас в усіх мандрівках по селу й на «Глинище». За спроби пророкувати погоду та прихильність до Грегоріанського календарю його на селі прозвали «астрономом». Дід виправдав свою близькість до науки уважним ставленням до наших завдань та образними оповіданнями за минуле.

1. Жужель тут і тепер використовують, домішуючи до цементу при одливці колодязних цамр.

Оселя, що досі зберігає назву «фабрики» — в 1 1/2 — 2 кіл. від с. Заруддя, на північ по шляху на с. Кухарі. Там дід показував місце панського дворища й місце будови самої фабрики з «зеленим магазином», в якому нібито зберігалася «флянцова» продукція. Все це, поруч зі вказівками на «печища» від хат майстрів та згадками за їх приход з Дибинців²³, наявність високоякісної глини, певне уявлення за контингент виробів і вивіз до м. Малина, — в достатній мірі переконливо. Проте уважне обстеження терену, забудованого новими селянськими хатами, а також розпитування селян за знахідки — не виявили жодного шматка фаянсу.

На подвіррі Кіндрата Сурженка знайдено фрагменти злитой маси підлоги і стінок, можливо, — примітивного муфельного горна. Велика кількість цегли звичайної форми, часто — поганого обпалу. Трапляються окремі шматки плескуватої вогнетривкої цегли. В великій кількості трапляються фрагменти кафелю, особливо скупчені над першою канавою, біля якої, за вказівками діда, був панський двір.

Всі спроби знайти або добути в селян будь-яке речове підтвердження існування «фабрики» — не дали ніяких наслідків.

Під час обстеження «Глинища» пішов дощ, що позбавило нас можливості добути зразки з глибоких засмічених ям, якими вкрито північно-західний схил до річечки Раківки, по дорозі на Кухарі. Федір Даниленко, один з копалів, що був на Глинищу, повідомив за важкі умови добування глини, яка залягає на глибині від 5—10 метрів невеликим прошарком, товщею до 30—40 смт. Він розповів, що по весні на глибині двох метрів знайшов тут сірого шліфованого молотка й кремінні скребки **Арк. 78.** (Знайдено й придбано у Герасименка Петра).

В озері «Неводницькому» біля р. Тетерева знаходили дуже важку й широку цеглу з «номерами».

За рудню в Кухарях та близьких пунктах вниз по р. Ірші та Тетереву будь-яких відомостей немає.

3 серпня.

Вранці закінчили схему руднища та обійшли всіх нащадків майстра Юхима Калотенка, з марною надією знайти щось з фабричних виробів. З цієї метою оглянули й церкву, але також нічого не знайшли. На церковній бані — цікавий, своєрідно трактований залізний позолочений хрест місцевої ковальської роботи другої половини XVIII ст.

Єсть гарно збережений горшковий тигель з невідомої гуті, фаянсова лампада-ставник (можливо, із зразків для місцевого виробництва). Не тільки спроби добути дещо з цих речей (тигель, лампада), але навіть складання облікового акту — не привели ні до чого. Речей не дали, акта підписати — відмовились. А ставник, в зв'язку з даними про місцеве фаянсове

виробництво, являє глибокий інтерес. На дзвіниці — 4 дзвони на старому встаткуванні. На одному, з датою «року А҃СOS» (1776) — стара ковальська приробка до деревляного вирізу. Придбано талер срібний 1616 року у Кравця Кліма. Його виорав Сорочотяга Микола на порубі «на Руді» (уроч.) в череп'яному попсованому глечики. Опівдні Граніт і Кольченко вирушили на Рудню Ялцівську, а Пилипенко — на с. Білий Берег.

Арк. 86. Пінязевичі.

<...> Переказують, що на горі, біля гамарні, за давніх часів була «кафельна фабрика». Там ніби виробляли й «флянці», для чого «мололи кремень».

Арк. 87. Там же була й велика цегельня. Друга цегельня, вище залізничного мосту, існувала до революційних часів. Білу глину копали по над річкою в ур. «Глинище», вище гамарні. <...>

Арк. 244. с. Зарудьє.

Прокопенко Грицько Степанович 67 р.

«Фабрики» не пам'ятає. Батько його, що помер 26 років тому назад і мав 101 рік, розповідав, що він хлопцем 10 років пас товар на тому місці, де «фабрика», і вибирав цвяхи та залізо з решток будов, що їх під той час розбирали.

На «фабриці» працювали поляки й таємно виробляли зброю. Потім «для виду» збудували «флянсову фабрику». Будували коштом графині Браницької цілих сім років. Стільки ж років після цього працювала й фабрика. Майстри були більше «з України». Виробляли блюда, різний посуд, чайники і т. п. возили волами на Малин. Припинилось виробництво на фабриці через те, що приносило тільки збитки.

Цеглу довозили з «глеїв» за р. Тетеревою верст за 12 з під с. Пісківки. Робили цеглу й тут. Білу глину добували в урочищі «Глинище» за версту-півтори від фабрики, біля ровів в 1/4 в. на північ від Кухарського шляху.

Арк. 245. Проти «фабрики» жили по панських хатах «самі майстри», що поприходили з с. Дибенець. Там і зараз залишаються численні «печища» серед лісу. Один з цих майстрів Сироїденко Юхим в Заруддї й залишився. Його онуки «пишуться» зараз по матері — Калотенками й живуть на селі. Ці майстри переказували, що місцева глина була невисокої якості і важка для добування, а тому приходилось глину довозити «з України», що коштувало дуже дорого й не виправдувало витрат на виробництво.

ПРИМІТКИ

Арк. 279. 23) Очевидно, існування фаянсового заводу в Заруддї було зв'язано з фаянсовим виробництвом в іншому маєткові Браницьких — у Дибінцях. Див. Оглоблін До історії порцеляно-фаянсової промисловости на Україні («Нариси з соціально-економічної історії Украї-

ни» — Київ, 1932, с. 273—277). Дибінцівська фаянсова фабрика, здається, існувала ще на початку 1850-х рр. (О. Степанишина. Господарство гр. Браницьких на Київщині і реформа 1861 р. «Студії з історії України», т. 3, Київ, 1930 — ст. 226. Пор. А. Polujanski. Opisanie lasow Krolestwa Polskiego I gubernij zachodnich Cesarstwa Rossyjskiego, t. III, Warszawa, 1855, str. 43).

ПРОФ. О. П. ОГЛОБЛІН

НАРИСИ З ІСТОРІЇ ФАБРИК ТА ЗАВОДІВ ПРАВОБЕРЕЖНОГО ПОЛІССЯ

Арк. 423. Зарудський фаянсовий завод (1824)

Матеріали експедиції 1932 року про колишнє існування фаянсового заводу у Заруддї, досі невідомого в історико-економічній науці, цілковито стверджуються документальними даними. Берг-гауптман Гельман під час своєї експедиції на Полісся (в 1824 році) познайомився з цим підприємством і залишив кілька уваг щодо нього. «Упомяну также — пише він у своєму звітному — об обширном фаянсовом заводе, устроенном в селении Зарудье, на р. Ирше, принадлежащем гр. Браницкой. Расходы, на возведение сей фабрики употребленные, превосходят миллион рублей (1), но, несмотря на таковое пожертвование, сие заведение не приносит владельцу ни малейших выгод. Добыча фаянсовой глины из известных копей, по довольной выработке оных, уменьшилась в большой степени; новых же месторождений чистой фаянсовой глины, которая, как первоначально находимая, не уступала бы в доброте Киевской, в сем имени не открывается; почему фабрика и нуждается в сем материале; находимая же по берегам Тетерева глина частью в смешении с известью, что делает ее неспособною на приготовление фаянсовой посуды. Вверх по течению Тетерева, при селении Межиречки фаянсовая глина есть наилучшая, но попадает не в большом количестве, почему завод и пользуется покупною глиною из сего места» (2).

Підприємство, мабуть, було незабаром ліквідовано. Інших згадок за це підприємство не маємо.

1) цифра певне перебільшена.

2) ЛОЦИА, ф. горного департаменту, П «отд.», 2-й ст., 1824, № 8, арк. 66 зв. — 67 зв.

Пінязевський фаянсовий завод (1817?)

До останнього часу існування цього заводу було невідомо історикам промисловости, а тому й звітку за нього, здобуту експедицією 1932 р., зустрінуто було скептично.

Але нові документальні розшуки цілковито стверджують оповідання місцевих селян про існування фаянсової фабрики в Пінязевичах. «В Радомысленском уезде при с. Пиняжевичи на реке Ирше фабрика белого фаянса, принадле-

жащя помешцику Пеньковскому» — пише «Военно-топографо-статистическое описание Киевской губернии», складене близько 1817 року (1). Це підприємство з'явилося, мабуть, в період скорочення виробництва Київ-Межигірської фаянсової фабрики після пожежі 1810 року (2). Воно не дожило до 1824 року. Берг-гауптман Гельман писав р. 1824 про с. Пінязевичі: «в сем имени существовала... фаянсовая фабрика, но, по случаю ограниченной продажи изделий, действие оной прекращено» (3).

Арк. 424. 1) Военно-исторический Архив РСФСР, I ч., № 18770, ст. 24.

2) Див. Оглоблін, До історії порцеляно-фаянсової промисловости на Україні / Нариси з соціально-економчної історії України. — Київ, 1932, ст. 273—277.

3) ЛОЦИА, ф. Горн. департамента, II отд., 2-й ст., 1824, № 8, арк. 68 зв.

ЛІТЕРАТУРА

Верба, І. В. 1995. О. П. Оглоблін. *Український історичний журнал*, 5, с. 89-99.

Верба, І. 1999. *Олександр Оглоблін: Життя і праця в Україні*. Київ: Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАНУ.

Верба, І. В. 2000. *Олександр Оглоблін та його внесок в українську історіографію 1920—1940-х років*. Автореферат дисертації докт. іст. наук. Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАНУ.

Винар, Л. (ред.). 1995. *Олександр Оглоблін. Студії з історії України: Статті і джерельні матеріали*. Нью-Йорк; Київ; Торонто: Українське історичне товариство; Українська Вільна академія наук.

Винар, Л. 1995. Праці Олександра Оглобліна, що залишаються в рукопису. В: Винар, Л. (ред.). *Олександр Оглоблін. Студії з історії України: Статті і джерельні матеріали*. Нью-Йорк; Київ; Торонто: Українське історичне товариство; Українська Вільна академія наук, с. 398-401.

Документи архіву Поліської експедиції. 1932, I. Центральний Державний архів вищих органів влади та управління України, ф. 3561, оп. 1, спр. 317.

Документи архіву Поліської експедиції. 1932, II. Центральний Державний архів вищих органів влади та управління України, ф. 3561, оп. 1, спр. 318.

Документи архіву Поліської експедиції. 1932, III. Центральний Державний архів вищих органів влади та управління України, ф. 3561, оп. 1, спр. 319.

Звіт експедиції для дослідження історії промисловости України. 1932. НА ІА НАНУ, ф. ПМК / Поліська експедиція 1936 р., № 3.

Науковий звіт про роботу експедиції з дослідження промисловости Правобережного Полісся в минулому та сучасності, замітки до нього. 1932—1935. Центральний Державний архів вищих органів влади та управління України, ф. 3561, оп. 1, спр. 310.

Оглоблін, О. 1995. Мій творчий шлях українського історика. В: Винар, Л. (ред.). *Олександр Оглоблін. Студії з історії України: Статті і джерельні матеріали*. Нью-Йорк; Київ; Торонто: Українське історичне товариство; Українська Вільна академія наук, с. 3-42.

Оглоблін, О. П. 1932. *Промисловість Правобережного Полісся в минулому і сучасному (науковий звіт експедиції за 1932 р.)*. Науковий архів Інституту історії України НАНУ, оп. 3, спр. 220.

Праця «Матеріали до історії промисловости Правобережного Полісся» за редакцією О. Оглобліна. 1932. Центральний Державний архів вищих органів влади та управління України, ф. 3561, оп. 1, спр. 311.

Праця «Промисловість Київського Полісся в минулому і в сучасному», вип. III. Центральний Державний архів вищих органів влади та управління України, ф. 3561, оп. 1, спр. 105.

Світлична, В. В. 2003. *О. П. Оглоблін як історик народного господарства України*. Автореферат дисертації канд. іст. наук. Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАНУ.

REFERENCES

Verba, I. V. 1995. O. P. Ohloblyn. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, 5, s. 89-99.

Verba, I. 1999. *Oleksandr Ohloblyn: Zhyttia i pratsia v Ukraini*. Kyiv: Instytut ukrainiskoi arkhеоhrafii ta dzhерeloznavstva im. M. S. Hrushevskoho NANU.

Verba, I. V. 2000. *Oleksandr Ohloblyn ta yoho vnesok v ukrainsku istoriоhrafiiu 1920—1940-kh rokiv*. Avtoreferat dysertatsii doct. ist. nauk. Instytut ukrainiskoi arkhеоhrafii ta dzhерeloznavstva im. M. S. Hrushevskoho NANU.

Vynar, L. (ed.). 1995. *Oleksander Ohloblyn. Studii z istorii Ukrainy: Statti i dzhерelni materialy*. Niu-Iork; Kyiv; Toronto: Ukrainske istorychne tovarystvo; Ukrainska Vilna akademiia nauk.

Vynar, L. 1995. Pratsi Oleksandra Ohloblyna, shcho zalyshaiutsia v rukopysu. In: Vynar, L. (ed.). *Oleksander Ohloblyn. Studii z istorii Ukrainy: Statti i dzhерelni materialy*. Niu-Iork; Kyiv; Toronto: Ukrainske istorychne tovarystvo; Ukrainska Vilna akademiia nauk, s. 398-401.

Dokumenty arkhivu Poliskoi ekspedytsii. 1932, I. Tsentralnyi Derzhavnyi arkhiv vyshchikh orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy, f. 3561, op. 1, spr. 317.

Dokumenty arkhivu Poliskoi ekspedytsii. 1932, II. Tsentralnyi Derzhavnyi arkhiv vyshchikh orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy, f. 3561, op. 1, spr. 318.

Dokumenty arkhivu Poliskoi ekspedytsii. 1932, III. Tsentralnyi Derzhavnyi arkhiv vyshchikh orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy, f. 3561, op. 1, spr. 319.

Zvit ekspedytsii dlia doslidzhennia istorii promyslovosti Ukrainy. 1932. NA IA NANU, f. PIMK / Poliska ekspedytsiia 1936 r., N 3.

Naukovyi zvit pro robotu ekspedytsii z doslidzhennia promyslovosti Pravoberezhnoho Polissia v mynulomu ta suchasnosti, zamitky do noho. 1932—1935. Tsentralnyi Derzhavnyi arkhiv vyshchikh orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy, f. 3561, op. 1, spr. 310.

Ohloblyn, O. 1995. Mii tvorchyi shliakh ukrainskoho istoryka. In: Vynar, L. (ed.). *Oleksander Ohloblyn. Studii z istorii Ukrainy: Statti i dzhерelni materialy*. Niu-Iork; Kyiv; Toronto: Ukrainske istorychne tovarystvo; Ukrainska Vilna akademiia nauk, s. 3-42.

Ohloblin, O. P. 1932. *Promyslovist Pravoberezhnoho Polissia v mynulomu i suchasnomu (naukovyi zvit ekspedytsii za 1932 r.)*. Naukovyi arkhiv Instytutu istorii Ukrainy NANU, op. 3, spr. 220.

Pratsia «Materialy do istorii promyslovosti Pravoberezhnoho Polissia» za redaktsiieiu O. Ohloblina. 1932. Tsentralnyi Derzhavnyi arkhiv vyshchikh orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy, f. 3561, op. 1, spr. 311.

Pratsia «Promyslovist Kyivskoho Polissia v mynulomu i v suchasnomu», III. Tsentralnyi Derzhavnyi arkhiv vyshchikh orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy, f. 3561, op. 1, spr. 105.

Svitlychna, V. V. 2003. *O. P. Ohloblyn yak istoryk narodnoho hospodarstva Ukrainy*. Avtoreferat dysertatsii kand. ist.

nauk. Instytut ukrainskoi arkheografii ta dzhereloznavstva im. M. S. Hrushevskoho NANU.

L. V. Chmil, L. F. Shepel

**NEW FACTS ABOUT UNKNOWN
FAIENCE FACTORIES INSIDE
THE RIGHT BANK POLISSIAN AREA:
THE FRAGMENTS OF O. OHLOBLIN'S
WORK «THE INDUSTRY OF THE
RIGHT BANK POLISSIAN AREA
IN THE PAST AND MODERNITY
(the science report
of the expedition of 1932)»**

The paper deals with brief information about expedition of 1932 that investigated Kyiv and Zhytomyr Polissian industry of the past and modern times. The expedition led by O. Ohloblin comprised the Taras Shevchenko All-Ukrainian Historical museum representatives. There is a short characteristic of the expedition report in the paper. The document is kept in the archives of the Institute of History of Ukraine and the Institute of Archaeology of Ukraine, as well as in the

Central State Archive of the Higher Governing Bodies of Ukraine. Fragments of the report concerning two unknown faience factories of the early 19th century in the villages Zaruddia and Piniazevychi in the Irsha river downstream area are presented. One of them belonged to Branitskys.

Keywords: O. Ohloblin, Right Bank Polissian area, faience factory, 19th century, village Zaruddia, village Piniazevychi, Branitskys.

Одержано 7.03.2018

ЧМІЛЬ Леся Володимирівна, кандидат історичних наук, науковий співробітник, ІА НАНУ, вул. Володимирська, 3, Київ, 01001, Україна, *chmil_lesia@iananu.org.ua*.

СНМІЛЬ Lesia V., PhD, Researcher, Institute of Archaeology, National Academy of Sciences of Ukraine, Volodymyrska str. 3, Kyiv, 01001, Ukraine, *chmil_lesia@iananu.org.ua*.

ШЕПЕЛЬ Любов Федорівна, кандидат історичних наук, завідувача Наукового архіву, Інститут історії України НАНУ, вул. М. Грушевського, 4, Київ, 01001, Україна, *viddil@email.ua*.

СНЕПЕЛЬ Liubov F., PhD, Head of Scientific Archive, Institute of History of Ukraine NASU, Michailo Hrushevsky str. 4, Kyiv, 01001, Ukraine, *viddil@email.ua*.